

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS OF ECONOMIC AND HUMANITARIAN COLLEGES BY MEANS OF INTEGRATIVE APPROACH

У статті актуалізовано потребу пошуку нових еколого-гуманітарних векторів розвитку економічних механізмів та правових норм, що покладаються в основу збереження та гармонійних взаємовідносин з природним та соціальним середовищем. Доведено, що заміна технократизму на екологоцентризм, екологічно виправдана діяльність нині визначають стратегію сучасної екологічної культури, а культивування екологічної культури студентів забезпечується системністю освітньо-виховного процесу закладів професійної освіти, передбачаючи трансформацію світоглядних імперативів, духовних цінностей та екологічних пріоритетів і здійснюється за певних педагогічних умов, обґрунтування яких і становить мету дослідження.

Підставою з'ясування організаційно-педагогічних умов формування екологічної культури студентів у процесі навчання в економіко-гуманітарному коледжі став ретельний аналіз педагогічних, культурологічних, психологічних, екологічних, економічних, правових досліджень, а також участь у конференціях, круглих столах, методичних та наукових семінарах. Внаслідок цього визначено наступні педагогічні умови формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних коледжів: забезпечення екологічної спрямованості змісту економіко-гуманітарної підготовки студентів; оволодіння методами і принципами екологічної етики, заснованої на визнанні морального статусу природи та її ціннісного потенціалу; забезпечення соціально-економічної та правової мотивації екологічно доцільної діяльності.

Виявлений нами комплекс педагогічних умов дозволяє говорити про формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних коледжів як цілеспрямований інтегративно-організований процес екологічного виховання молоді на основі систематизації та трансформації знань з урахуванням пізнавальних можливостей, особистісних етичних та ціннісних імперативів, екологічно обґрунтованої діяльності та відповідності гуманістичним орієнтирам. Визначені педагогічні умови дозволяють прогнозувати перспективи формування екологічної культури шляхом реалізації сучасних освітніх методик та інноваційних технологій.

Ключові слова: екологічна культура, умова, педагогічна умова, інтегративний підхід, екологічна етика.

The article highlights the need to find new ecological and humanitarian vectors for the development of economic mechanisms and legal norms that underlie the preservation and harmonious relationship with the natural and social environment. It is proved that the replacement of technocracy by ecological centrism, ecologically justified activities now determine the strategy of modern ecological culture, and the cultivation of ecological culture of students is ensured by the system of educational process of vocational education institutions, substantiation of which is the purpose of the study.

A thorough analysis of pedagogical, cultural, psychological, ecological, economic, legal research, as well as participation in conferences, round tables, methodological and scientific seminars became the basis for clarifying the organizational and pedagogical conditions for the formation of ecological culture of students in the process of studying at the College of Economics and Humanities. As a result, the following pedagogical conditions for the formation of ecological culture of students of economic and humanitarian colleges are determined: ensuring the ecological orientation of the content of economic and humanitarian training of students; mastering the methods and principles of environmental ethics, based on the recognition of the moral status of nature and its value potential; providing socio-economic and legal motivation for environmentally sound activities.

The set of pedagogical conditions revealed by us allows to speak about formation of ecological culture of students of economic and humanitarian colleges as purposeful integrative-organized process of ecological education of youth on the basis of systematization and transformation of knowledge taking into account cognitive possibilities, personal ethical and value imperatives, ecologically justified activity. Certain pedagogical conditions allow to predict the prospects of formation of ecological culture through the implementation of modern educational methods and innovative technologies.

Key words: ecological culture, condition, pedagogical condition, integrative approach, ecological ethics.

УДК 378.14.015.62
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.38>

Трофімчук Н.В.,
аспірантка кафедри суспільних
дисциплін
Національного університету водного
господарства та природокористування

Постановка проблеми. Пошук нових еколого-гуманітарних векторів розвитку економічних механізмів та правових норм, що покладаються в основу збереження та гармонійних взаємовідносин з природним та соціальним середовищем, заміна технократизму на екологоцентризм, екологічно виправдана діяльність визначають стратегію сучасної екологічної культури. Відповідно, культивування екологічної свідомості студентів забезпечується системністю освітньо-виховного процесу закладів професійної освіти, передбачаючи трансформацію світоглядних імперативів, духовних цінностей та екологічних пріоритетів і здійснюється за певних педагогічних умов.

Визначені педагогічні умови дозволяють прогнозувати перспективи формування екологічної культури шляхом реалізації сучасних освітніх методик та інноваційних технологій.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні умови формування екологічної культури студентів

економіко-гуманітарних коледжів засобами реалізації інтегративного підходу

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Екологічна проблематика культурно-освітнього процесу нині центрує пошук М. Бойчева, В. Грубінко, С. Дерябо, А. Залужної, М. Козяра, Н. Пустовіт, М. Шаповал, М. Шведа, Н. Ясінської. Формування екологічної культури майбутніх спеціалістів економічного профілю є предметом дослідження Н. Житник, О. Матеюк, Р.Сабітової, В. Стасюк, Н. Мамедова та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Множинність інтерпретативного поля понять «умова», «педагогічна умова» залучає у контекст дослідницького пошуку значний спектр лексикографічних джерел. У педагогічній науці та практиці широке експлікативне поле цих понять сформувалося у дослідженнях К. Дубич, О. Гури, Н. Житник, М. Зверєва, Ю. Костюшко, О. Мещанінова, В. Стасюк тощо. Проте педагогічні умови формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних коледжів засобами реалізації інтегративного підходу дотепер не було предметом окремого дослідження, а тому потребує деталізації та наукового уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розмаїття інтерпретацій понять «умова» та «педагогічна умова» засвідчує суперечність між потребою наукового їх осмислення та «вжитковою» сферою, що «у теоретичному плані спонукає до фундаментального узагальнення категорії «умови» в методології педагогіки для відображення концептуального розуміння сутності цього терміна, його змісту та зв'язків з іншими педагогічними категоріями. У практичному – це виявлення похідних родового поняття «педагогічні умови» (загальнопедагогічні, організаційно-педагогічні, організаційні, дидактичні, методичні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні тощо), які уточнюють площину науково-педагогічного пошуку, а також напрями досліджень, пов'язаних із різними аспектами вдосконалення освітніх систем» [5, с. 45–46]. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови фіксує кілька його значень поняття умова, а саме: 1) необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [2, с. 1506]. У психологічному словнику умова постає як істотний компонент комплексу об'єктів, із наявності якого за необхідністю походить існування цього явища [10, с. 207]. У філософському словнику умова – це поняття, що відтворює універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує [8], тобто те, що уможливорює існування іншого (предмета, явища чи процесу). Розкриваючи зміст поняття педагогічні

умови, В. Стасюк вбачає в ньому «обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [12]. У ролі взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, що забезпечують досягнення конкретної мети, поняття педагогічні умови визначено у дослідженні К. Дубич [3, с. 79]. Відстежуючи подвійний зміст педагогічних умов, Н. Тверезовська вважає їх, з одного боку, регуляторами педагогічного процесу, його джерелом виникнення, існування та розвитку, а з другого, – саму його «атмосферу», що визначається цілеспрямованістю, впорядкованістю, логічністю та структурованістю цих умов [13]. Сміслова канва педагогічних умов пов'язана також із різноплановими соціально-педагогічними і дидактичними чинниками, що регулюють функціонування конкретної педагогічної системи, із формами, методами, підходами, технологією організації навчального процесу як цілісної системи та сукупністю заходів, скерованих на ефективність педагогічної діяльності, сукупністю внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, які відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності і від яких залежить висока результативність навчального процесу.

Зважаючи на інтегрований характер визначення, що вказує на функціональне призначення умов і відображає їх науково-педагогічну сутність, можемо взяти за основу категоріальну експлікацію, запропоновану А. Литвиним та О. Мацейко, які вважають, що «педагогічні умови – це комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій» [5, с. 56].

Ефективність формування екологічної культури майбутніх економістів О. Матеюк пов'язує з педагогічними умовами, до яких віднесено: реалізацію діяльнісного підходу до формування відповідного рівня екологічної культури майбутніх економістів; використання проблемних, частково-пошукових та дослідницьких методів навчання; забезпечення дієвості наявних природоохоронних мотивів; посилення інтеграції теоретичних знань майбутніх економістів [7, с. 121]. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу у дослідженні Г. Пономарьової являють собою

комплекс виховних і навчально-освітніх важелів впливу на почуття, розум, поведінку студентів коледжу [9, с. 74–75].

Підставою з'ясування організаційно-педагогічних умов формування екологічної культури студентів у процесі навчання в економіко-гуманітарному коледжі став ретельний аналіз педагогічних, культурологічних, психологічних, екологічних, економічних, правових досліджень, а також участь у конференціях, круглих столах, методичних та наукових семінарах.

Розглянемо детальніше кожну означену умову, що реалізовувалася в освітньому процесі коледжу. Першою умовою визначено забезпечення екологічної спрямованості змісту економіко-гуманітарної підготовки студентів. Зазначимо, що процес формування сучасної екологічної культури студентів у коледжах неодмінно має базуватися на змістових параметрах економіко-гуманітарної підготовки, що здійснюється в рамках освітнього процесу і націлена на реалізацію найголовніших завдань екологічної освіти, визначених Рішенням колегія міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 «Про концепцію екологічної освіти в Україні». Цим законодавчим актом передбачено, що змістові параметри екологічних знань повинні визначатися сформованими уявленнями про біосферу та її структурні одиниці, екосистеми, їх біотичну структуру, генетичні типи, принципи класифікації; живу речовину та її роль у біосферних процесах; законності кругообігу речовин, енергії та інформації; систему «людина – суспільство – біосфера – космос»; основні види антропогенного впливу на компоненти довкілля та їх негативні наслідки; основні глобальні, державні і регіональні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення; економічні, законодавчі та нормативно-правові принципи раціонального природокористування; основи державної та регіональної екологічної політики тощо.

Означеною умовою передбачено розвиток екологічного мислення, що спрямовує навчальну діяльність на побудову гармонійного світогляду та світовідношення, здатність сприймати і реагувати на усі можливі загрози руйнування природного середовища, готовність захищати і оберігати його. У контексті екологічного виховання студентів, що освоюють гуманітарні спеціальності, превалює етико-естетична домінанта. На думку Н. Мамедова, «засвоєння екологічних та економічних знань має супроводжуватися емоційними переживаннями учня і сприяти становленню його екологічних переживань як стержня екологічної відповідальності. Формування чуттєвого, емоційно-ціннісного, глибоко морального відношення до природи передбачає розвиток таких почуттів і станів, як любов, муки совісті, переживання спілкування з природою і людьми як найвищого блаженства. Необхідно розвивати відчуття гармонії,

здатність піднесеного переживання прекрасного. Усі навчальні предмети повинні розкривати естетичну картину світу» [6, с. 52]. Відчуття природи і здатність сприймати її велич і красу слугує вагомим чинником формування екологічної свідомості, у якій триєдність любові, істини і краси стає стержнем культурного самоздійснення.

Еколого-правові знання визначають сьогодні рівень культури юриста, тому освітня підготовка правників передбачає можливість інтеграції екологічних і правових знань для попередження екологічних ризиків на основі науково вивірених екологічних та моральних імперативів. Правове урегулювання екологічних проблем вимагає нині системного розуміння екологічних прав та обов'язків людини, її місця у глобальній екосфері та виховання особистісної причетності до локальних та глобальних екологічних перспектив.

Економічний напрям підготовки студентів у коледжах орієнтований на вирішення еколого-економічних завдань, пов'язаних із прийняттям належних управлінських підходів, що базуються на економічних розрахунках, створенні економічних стимулів захисту природного середовища, знанні особливостей функціонування екосистем та підставах раціонального використання природних ресурсів, упровадженні екологічно чистих видів виробництва та моніторингу їхнього стану. Змістова платформа підготовки студентів економічного профілю передбачає ознайомлення з основами екологічного менеджменту та виробничого екологічного контролю, інформаційний супровід процесу управління екологічними ресурсами та створення єдиної інформаційної бази ведення екологічного обліку, визначення економічної доцільності природоохоронних заходів, розуміння тенденцій соціально-економічного розвитку та обміну еколого-правовою та іншою інформацією.

Оволодіння методами і принципами екологічної етики, заснованої на визнанні морального статусу природи та її ціннісного потенціалу є другою умовою формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних коледжів, що сприяє актуалізації аксіологічного компонента. Усвідомлене ціннісне ставлення до природи, вивчення наявної ієрархії цінностей та їх корекція з метою формування екологічної культури студентів нині становить пріоритет освітньо-виховного процесу в коледжах. Невипадково Л. Білик, формулюючи нову парадигму екологічного виховання, визначає її «...як рух від знань, переконань і світогляду до моральної відповідальності» [1, с. 3], з якою дослідниця пов'язує духовну зрілість студентської молоді, розглядаючи процес формування світоглядних переконань, емоцій і відповідальності в їх нерозривному органічному взаємозв'язку. Досягнення духовної зрілості позначає високий рівень сформованості екологічної культури,

опертям якої визнано головні принципи екологічної етики як інтегративної навчальної дисципліни та галузі міждисциплінарних знань, зосередженої на обґрунтуванні моральних та духовних засад взаємодії людини з живою і неживою природою. Її основоположниками визнано американського еколога О. Леопольда («Календар піщаного графства») та німецького лікаря і філософа А. Швейцера («Культура й етика», «Вчення про благоговіння перед життям»). Етичний принцип благоговіння перед життям великого гуманіста ХХ ст. цілком обґрунтовано можна вважати фундаментом принципово нової культурної парадигми, вписаної у контекст сучасної екологічної етики, що впливає із містичного, заснованого на розумінні єдності і єдиності життя, людського почуття, яке націлює на безумовний зв'язок суспільства і людини зі сферою життя та необхідність відповідального ставлення до нього. І якщо традиційно етика визначала свій зміст принципами, нормами і правилами стосунків між людьми, то відтепер її акценти змістилися у сферу «людина – природа». З цього приводу А. Швейцер писав, що сучасна наукова і філософська думка «не може зважитися на важливий крок – визнати моральне ставлення до живих істот такою ж вимогою етики, як і ставлення до людини» [14, с. 92]. Цей крок, на думку А. Швейцера, ще належить зробити, тому етичний імператив дослідника набув статусу «імперативу майбутнього». Позаяк культура, породжена індустріальним суспільством, не могла не викликати у науковця нічого, окрім песимізму, він не переставав говорити про загрозу катастрофи та засилля пропаганди, яка витіснила істину, про історію, яка перетворена на культ брехні. Водночас А. Швейцер фіксує надмірний тиск колективів на окремого індивіда, який таким чином втрачає можливість розвивати власну духовність і моральність (натомість основою культури є не матеріальне, а духовне життя), про мільйони зомбованих, що відмовляються мислити, втрачаючи свою індивідуальність, про духовну убогість тощо.

Підкреслимо, що швейцерівська «містика етичного єднання з буттям» апелює до категорії добра, під яким розуміється все, що слугує збереженню і продовженню життя, злом у цьому випадку іменується те, що руйнує життя і принижує волю до нього. Основою прояву етичного принципу А. Швейцера є почуття глибокої і безмежної відповідальності суб'єкта будь-якої етичної оцінки. Саме воно, як таке, що переважає жалість, співчуття і страх, вимагаючи постійного самозречення, незалежно від присутності об'єкта благоговіння та засновуючись на занепокоєнні відповідальністю, і покладається у фундамент моральності.

На межі епох набула особливого авторитету етика відповідальності як нова етика технологічної цивілізації. Її засади у 70-х роках ХХ ст. обґрунту-

вав німецький і американський філософ Г. Йонас у книзі «Das Prinzip Verantwortung. Versuche einer Ethik für die technologische Zivilisation» («Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації»). В основу етичної концепції Г. Йонаса покладена категорія відповідальності, що у традиційному витлумаченні позначає форму реалізації необхідності. У Г. Йонаса вона знаменує перехід до усвідомлення відповідальності як необхідності, що постає визначником людської діяльності, причому відповідальність набуває трансцендентних вимірів. Відповідно етика постає як етика трансцендентної відповідальності, закорінена у сферу властивого людині почуття відповідальності. Таким чином, дослідник намагається за рахунок біосфери розширити сам об'єкт відповідальності, а також змінити її суб'єкт, роль якого перебирає на себе усе людство. Так само Г. Йонас прагне зробити ширшим і часовий горизонт відповідальності, скерувавши її у віддалене майбутнє, її футурологічний проект вибудовується на почутті страху, зумовленого усвідомленням загрози існуванню, а звідси і його песимістичне забарвлення. Дослідник далеко не в захваті від кардинальної експансії людини у світ природи і тим більше – у її власну природу [4].

З огляду на те, що саме мораль надає ціннісного змісту суспільним благам, соціально-екологічне обґрунтування необхідності обмеження споживання природних ресурсів має стати важливою ланкою екологічної культури студентів економіко-правових коледжів. Зміст екологічної культури юриста складають екологічні ідеї, екологічні цінності, екологічні настанови, що постають характеристикою екологічної свідомості правника; екологічна взаємодія, екологічний конфлікт як складники екологічних відносин, екологічний вчинок, екологічні наслідки, екологічна практика, репрезентована елементами екологічної поведінки. Базовими для формування екологічної культури юристів є принципи екологізації моралі (так, наприклад, традиційні моральні норми обов'язку і совісті озвучуються як екологічний обов'язок чи екологічна совість); нові моральні цінності витісняють принципи доцільності і корисності; екологічний імператив стає імперативом морального обов'язку, націленого на дотримання природної гармонії та поваги до кожної живої істоти; принцип суб'єкт-суб'єктних відносин; принцип морально-екологічної свободи та відповідальності [11].

Третьою педагогічною умовою формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарного коледжу постає забезпечення соціально-економічної та правової мотивації екологічно доцільної діяльності. Вона акцентує те, що формування екологічної культури студентів в умовах професійної економіко-гуманітарної підготовки потребує науково обґрунтованої мотиваційної

платформи, яка передбачає готовність до рішучих самостійних кроків, спрямованих на захист природного середовища. Відповідно успішне формування екологічних детермінант діяльності, її складників (умінь, поглядів, суджень, переконань та потреб), свідоме еколого-культурне самовдосконалення перебуває у прямій залежності від мотиваційної сфери особистості студента, яка постійно ускладнюється. Дослідження мотивації в освітній діяльності відсилає нас до праць Б. Аманьєва, А. Бодальова, Л. Божович, Д. Ельконіна, А. Маркової, С. Рубінштейна та інших науковців, які звертали увагу на практико-орієнтовану модель освітньої діяльності, мотиваційним регулятором якої постає опанування професійних та екологічно орієнтованих знань, умінь та навичок. Основою мотивації стає задоволення потреб, серед яких виділяємо економічні, що базуються на усвідомленні практичної цінності природи, її ресурсного потенціалу тощо. Правова мотивація екологічної діяльності передбачає узгодження з правовими норми конституційного, господарського, земельного та інших видів права. Варто зауважити, що в освітньому процесі мотивація постає не тільки як умова екологічно доцільної діяльності, а передусім як фактор трансформації об'єктивно виражених екологічних проблем в особистісно значимий вимір життєвого світу студентів.

Висновки. Таким чином, виявлений нами комплекс педагогічних умов дозволяє говорити про формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних коледжів як цілеспрямований інтегративно-організований процес екологічного виховання молоді на основі систематизації та трансформації знань з урахуванням пізнавальних можливостей, особистісних етичних та ціннісних імперативів, екологічно обґрунтованої діяльності та відповідності гуманістичним орієнтирам та соціально-економічним вимогам суспільного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик Л. Теоретико-методичні основи формування екологічної відповідальності студентів у сис-

темі виховної роботи вищого технічного навчального закладу / автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2005. 51 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ, «Перун», 2009. 1736 с.

3. Дубич К. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.

4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / пер. з нім., А. Єрмоленко (передмова, розд.1–4, післямова), В. Єрмоленко (розд. 5–6). Київ : Лібра, 2001. 400 с.

5. Литвин А. Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 44–63.

6. Мамедов Н. Основы социальной экологии. Учебное пособие / П. М. Мамедов. Москва : Ступени, 2003. 256 с.

7. Матеюк О. Формування екологічної культури майбутніх економістів як складової професійної підготовки на засадах сталого розвитку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2008. 121 с.

8. Новітній філософський словник. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/1341/

9. Пономарьова Г. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1997. 175 с.

10. Психологічний словник / за ред. В. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 215 с.

11. Скакун О. Юридична деонтологія : підручник. Харків : Основа, 1999. 280 с.

12. Стасюк В. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 280 с.

13. Тверезовська Н. Організаційно-педагогічні умови формування фахових компетенцій організаторів виробництва у ВНЗ I-II рівнів акредитації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*, 2011. Вип. 159. Ч. 3. С. 261–265.

14. Schweitzer A. Philosophie und Tierschutzbewegung. *Die Ehrfurcht vor dem Leben. Grundtexte aus fünf Jahrzehnten*. München : C. H. Beck, 2013. S. 92–98.